

Urszula Abłażewicz

INTEGRACJA HETEROGENICZNYCH SPOŁECZNOŚCI LOKALNYCH NA BIAŁOSTOCZYZNIE W ŚWIECIE BADAŃ SOCJOLOGICZNYCH¹

Białostoczczyzna stanowi interesujące pole badań nad funkcjonowaniem heterogenicznych społeczności lokalnych. Wespół z Polakami i wiernymi Kościoła rzymskokatolickiego zamieszkuje tu znaczna liczba autochtonicznej ludności białoruskiej o różnym stopniu świadomości narodowej oraz wyznawcy prawosławia.

Ten region Polski posiada bogate piśmiennictwo naukowe oraz obfitą literaturę socjologiczną. Autorka dokonała analizy wtórnej badań socjologicznych przeprowadzonych po drugiej wojnie światowej nad specyfiką społeczno-kulturową pogranicza polsko-białoruskiego. W pracy ukazano problem funkcjonowania heterogenicznych narodowościowo i wyznaniowo społeczności lokalnych na Białostoczczyźnie w perspektywie socjologicznej teorii integracji. Wybrana perspektywa analizy pozwoliła na ukazanie dynamiki zmian społeczno-kulturowych obejmujących badane społeczności. Procesy te zachodzą w kierunku harmonizowania struktury, systemów wartości i wzorów zachowań ludności, a tym samym tworzenia pluralistycznej, ale spójnej całości regionalnej. Celem przeprowadzonej analizy jest określenie stopnia zaawansowania procesów integracji na jej poszczególnych płaszczyznach, ich funkcjonalności względem tożsamości regionalnej mieszkańców oraz wskazanie możliwych kierunków przyszłych badań, które stanowiłyby uzupełnienie przeprowadzonych już analiz socjologicznych.

Przyjęcie socjologicznej teorii integracji jako perspektywy analizy badań podkreśla dynamikę relacji między większością i grupą mniejszościową oraz obustronność zachodzących w ich wyniku przemian społeczno-kulturowych. Prowadzą one do kształtowania się pluralistycznej, lecz wzajemnie powiązanej całości. O asymilacji można tu mówić jedynie w perspektywie jednostkowej. Koncepcja integracji pozwala dostrzec różne

¹ Atykuł przygotowany na podstawie pracy magisterskiej przygotowanej w 2000 roku w Instytucie Socjologii KUL pod kierunkiem prof. dr hab. Józefa Styka.

wymiary procesów zachodzących w ramach oddziaływań międzyetnicznych. Jej główną zaletą i jednocześnie najważniejszą różnicą w porównaniu z wcześniejszymi teoriami, jest odejście od jednokierunkowego i nieuchronnego traktowania zmian, jakie zachodzą w efekcie długotrwałego kontaktu mniejszości z większością narodową, posiadającą własne państwo.² Procesy integracji zachodzące na Białostocczyźnie ukazano w pracy w czterech, powiązanych ze sobą płaszczyznach, funkcjonalnej, komunikatywnej, normatywnej i kulturowej³.

1. INTEGRACJA FUNKCJONALNA

Integracja w płaszczyźnie funkcjonalnej rozpoczyna długotrwały i złożony proces harmonizowania działań i wartości w obrębie heterogenicznych całości społecznych. Wyraża możliwości i rzeczywiste równorzędne zaangażowanie różnych grup ludności w strukturę i organizację wspólnej przestrzeni społecznej.⁴

Problem integracji funkcjonalnej nie doczekał się dotychczas odrębnych badań na Białostocczyźnie. Na uwagę zasługują jednak studia Danuty Markowskiej, obrazujące szeroki zakres kontaktów i współdziałania sąsiedzkiego między odmiennymi grupami ludności w heterogenicznych społecznościach wiejskich⁵. Interesujące byłoby podobne studium, podejmujące problem dystansów społecznych w społeczności miejskiej.

Przeprowadzone diagnozy socjologiczne pozwalają na postawienie hipotezy o wysokim stopniu zaawansowania integracji funkcjonalnej wśród występujących tu heterogenicznych społeczności lokalnych. Ich pole stanowi wspólna przestrzeń geograficzna i społeczna. Na bazie styczności i interakcji, wynikających z dzielenia infrastruktury społecznej i technicznej, tworzą się określone typy współżycia międzygrupowego, ujęte w ramach organizacji społecznej.

Heterogeniczne społeczności lokalne w regionie białostockim ukształtowały się w głównej mierze po drugiej wojnie światowej jako rezultat

² Por. J. Turowski, *Teoretyczne ujęcia problemu integracji grup etnicznych*. „Studia Polonijne” t. 6, 1983 s. 27-42.

³ W. S. Landecker, *Typy integracji i ich pomiar*, ISUW, Warszawa 1974.

⁴ J. Turowski, op. cit., s. 36.

⁵ Studium przygotowane w oparciu o źródła etnograficzne oraz badania empiryczne (sondaż opinii i badania ankietowe) zrealizowane w latach 1960 - 1964 we wsiach Szczegłacin i Mogielnica (powiat Łosice) oraz w Chrołowicach i Wólce Zamkowej (powiat Siemiatycze). D. Markowska. *Rodzina wiejska na Podlasiu 1864 – 1964*, Ossolineum, Wrocław 1970.

intensywnie zachodzących migracji ze wsi do miast. Nie tylko zmieniły one rozmieszczenie grup narodowościowych, czego rezultatem było tworzenie pluralistycznych narodowościowo i wyznaniowo całości miejskich, ale również poprzez umożliwienie szerszego kontaktu kulturowego zróżnicowanej ludności, zdynamizowały procesy integracji.

Migracje wewnętrzne umożliwiły awans społeczny ludności białoruskiej poprzez wchodzenie w nowe role zawodowe. Wiązały się z tym złożone procesy adaptacji i akulturacji ku polskości. Rodziły wewnętrzne konflikty na gruncie uzgadniania własnej, dotychczasowej tożsamości społecznej z nowymi rolami, wartościami, zwyczajami grupy większościowej. Stopniowo wytwarzały się jednak określone sposoby współżycia w życiu codziennym, na gruncie wspólnych reguł zachowań wynikających z pełnienia określonych ról społecznych.⁶

Podstawowe znaczenie dla integracji funkcjonalnej Polaków i mniejszości prawosławno-białoruskiej na Białostocczyźnie ma realizowana przez państwo polskie polityka wobec mniejszości, wyrażająca się w obowiązującym systemie prawnym. Wpływa ona bezpośrednio na usytuowanie mniejszości w strukturze i organizacji społeczeństwa. Integracji nie sprzyjała asymilacyjna polityka władz, realizowana w pierwszych latach po drugiej wojnie światowej. W oficjalnej propagandzie zmiana granic państwa polskiego rozwiązała problem mniejszości narodowych. Najczęstszą reakcją Białorusinów, którzy nie zdecydowali się na opuszczenie Polski, było ukrywanie swego pochodzenia. Pewna poprawa nastąpiła dopiero po roku 1956, w klimacie ówczesnych zmian politycznych. Jej przejawem była zgoda na utworzenie Białoruskiego Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego.⁷

Dynamiczny rozwój życia mniejszości umożliwiły jednak dopiero zmiany polityczne zapoczątkowane w 1989 roku. Obowiązujący obecnie w Polsce system prawny zapewnia mniejszościom narodowym i etnicznym wolność zachowania i rozwoju własnej kultury oraz tworzenia instytucji mniejszościowych. Ochronę taką zapewnia mniejszościom Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej uchwalona w 1997 roku, odrębne ustawy dotyczące między innymi szkolnictwa mniejszościowego oraz konwencji i umowy międzynarodowe, których stroną jest Polska.

Procesy instytucjonalizacji życia mniejszości białoruskiej odegrały ważną rolę w umacnianiu jej pozycji na Białostocczyźnie. Przejawami

⁶ A. Sadowski. *Pogranicze polsko-białoruskie. Tożsamość mieszkańców*, Trans Humana, Białystok 1995, s. 17.

⁷ Jedyną wcześniejszą formą instytucjonalizacji życia mniejszości białoruskiej była działająca od 1949 roku sieć szkolnictwa białoruskiego.

instytucjonalizacji życia mniejszości są działające na terenie Białostoczczyzny organizacje, stowarzyszenia, partie polityczne, szkolnictwo oraz Kościół prawosławny⁸. Podstawę integracji w wymiarze instytucjonalnym pełni wolność zrzeszania się i tworzenia organizacji przez wszystkich obywateli, niezależnie od deklarowanej narodowości i wyznania. Pełna integracja zachodzi zaś wówczas, gdy działające instytucje stanowią trwałe ośrodki dialogu i współdziałania między grupami narodowościowymi. Dostępne badania i opracowania socjologiczne nie pozwalają na wskazanie pozytywnych przejawów integracji w tej płaszczyźnie. Jednak nawet ograniczone do wewnętrznych oddziaływań procesy instytucjonalizacji życia mniejszości białoruskiej miały ogromne znaczenie dla kształtu późniejszego współżycia międzyetnicznego i przede wszystkim dla poczucia tożsamości narodowej przedstawicieli mniejszości. Instytucje mniejszościowe zyskały miejsce w strukturze społecznej i świadomości mieszkańców, na trwałe wchodząc w krajobraz społeczny Białostoczczyzny.

Przejawem dezintegracji funkcjonalnej Polaków i Białorusinów na Białostoczczyźnie są analizowane w opracowaniach socjologicznych kontrowersje wokół tworzenia przez Białorusinów aparatu władzy w okresie powojennym oraz problem działalności „Solidarności”, która często była odbierana przez środowiska prawosławne jako układ zewnętrzny, będący formą organizacji większości katolickiej⁹.

2. INTEGRACJA KOMUNIKATYWNA

Integracja komunikatywna określa zakres znajomości i stosowania przez mieszkańców zarówno języka społeczeństwa dominującego, jak i grupy mniejszościowej. W tym względzie podstawowe znaczenie posiada socjalizacja językowa, która dokonuje się przede wszystkim w środowisku rodzinnym, lokalnym i szkolnym. Integrację w tej płaszczyźnie określają również możliwości i zakres uczestnictwa w masowych środkach komunikowania społecznego oraz trwałe, zinstytucjonalizowane formy komunikacji międzygrupowej¹⁰. Wskaźnikiem dezintegracji komunikatywnej jest

⁸ W odniesieniu do instytucjonalnej roli Kościoła prawosławnego można mówić o zjawisku asymetryczności. Polega ono na tym, iż z punktu widzenia mniejszości białoruskiej Kościół prawosławny spełniał istotną rolę w kształtowaniu się tożsamości Białorusinów (wyznanie znajduje się w centrum rdzenia kulturowego tej grupy); do cerkwi nie wprowadzano zaś żadnych elementów białoruskich. Por. A. Sadowski, *Pogranicze...*, op.cit. s. 15-16.

⁹ A. Sadowski, *Skład wyznaniowy i narodowościowy mieszkańców północno-wschodniej Polski (obszaru Zielone Płuca Polski)*. „Pogranicze”, t.2, Białystok 1992, s. 12-13.

¹⁰ J. Turowski, *Teoretyczne...*, op.cit.

zjawisko izolacji społecznej oraz funkcjonowanie stereotypów narodowych i wyznaniowych.

Wielojęzyczność jest jedną z charakterystycznych cech Białostoczczyzny, pochodną zróżnicowania narodowościowego i wyznaniowego. W wielu społecznościach współistnieją ze sobą różne języki będące odzwierciedleniem heterogeniczności etniczno-kulturowej mieszkańców.

Struktura językowa Białostoczczyzny była względnie stabilna do czasu drugiej wojny światowej. Po jej zakończeniu szereg czynników zadecydował o zmianach w jej obrębie w kierunku zwiększania się zakresu stosowania języka polskiego. Sytuację utraty stabilności językowej grupy mniejszościowej kształtowały migracje do miast, asymetria kontaktu kulturowego, peryferyjność języka mniejszościowego, niezgodność gwary z literackim językiem białoruskim.¹¹

Strukturę językową dzisiejszej Białostoczczyzny ukazują wyniki badań socjologicznych. W świetle ich wyników podstawowym językiem kontaktów rodzinnych i towarzyskich Polaków zamieszkujących na Białostoczczyźnie jest język polski, w zdecydowanie mniejszym stopniu gwara polska i białoruska. Białorusini w środowisku rodzinnym i lokalnym posługują się przede wszystkim gwarą białoruską. Znaczny odsetek badanych wskazuje również na język polski i białoruski. Wysoką pozycję języka polskiego wzmocnia fakt, iż jest to podstawowy język kontaktów urzędowych.¹²

Zakres kultywowania tradycji językowych jest zależny od typu zamieszkiwanego środowiska lokalnego (wsi homogeniczne i heterogeniczne wyznaniowe, społeczności małomiasteczkowe i wielkomiejskie). Wraz ze wzrostem heterogeniczności zamieszkiwanej społeczności bardziej uwidacznia się zjawisko dualizmu językowego w rodzinach prawosławnych, polegające na posługiwaniu się przez rodziców językiem polskim w kontaktach z dziećmi, mimo silnej identyfikacji z językiem mniejszościowym.¹³

Badania socjologiczne potwierdzają szeroką znajomość języka polskiego wśród przedstawicieli mniejszości. W ich świetle można mówić o polonizacji językowej jednej czwartej rodzin białoruskich. Nawet w przypadku silnej identyfikacji z dialektem lub językiem białoruskim, rodzice

¹¹ J. Nikitorowicz, *Rodzina w zróżnicowanych wyznaniowe i etnicznie społecznościach Białostoczczyzny*, „Sprawy Narodowościowe” 1992, t. 1, s. 137.

¹² Badania zrealizowane w latach 1992 - 1993 w ramach projektu badawczego „Pogranicze polsko-białoruskie”. A. Sadowski, *Pogranicze...*, op.cit.

¹³ Kultywowanie tradycji językowych w różnych typach rodzin i środowisk lokalnych było przedmiotem badań Jerzego Nikitorowicza.

podejmują działania socjalizacyjno-wychowawcze w kierunku dobrej znajomości języka polskiego przez dzieci. Wskaźnikiem tych oddziaływań jest deklarowany w badaniach język kontaktów rodzinnych.

Zachodzące w przeszłości i obecnie procesy akulturacji ku polskości i konwersji narodowej zaowocowały obecnością języka mniejszości w rodzinach o polskiej autoidentyfikacji narodowej. Tym samym istniejące na pograniczu podziały językowe nie pokrywają się z narodowymi i religijnymi. Wytworzyła się tu złożona, wielowątkowa struktura językowo - kulturowa, która może być traktowana jako jeden ze wskaźników integracji komunikatywnej mieszkańców.

Ukształtowana w środowisku rodzinnym i lokalnym kompetencja językowa jest rozwijana i modyfikowana w ramach funkcjonującego systemu edukacyjnego. Nauka języka ojczystego realizowana przez szkoły odgrywa szczególną rolę w sytuacji mniejszości, umożliwiając poznanie i przyswojenie literackiego języka białoruskiego, różniącego się nieraz znacznie od gwary stosowanej szeroko w środowisku rodzinnym i lokalnym. Podstawę nauczania w szkołach języka mniejszości narodowych stanowi w polskim systemie prawnym ustawa o systemie oświaty z dnia 7 września 1991¹⁴.

Funkcjonujące w świadomości społecznej stereotypy mogą być traktowane jako przejaw dezintegracji komunikatywnej danej społeczności. Obrazują one zaburzenia w procesie komunikacji międzygrupowej. Jedną z ich przyczyn jest niedostateczna wiedza o zbiorowości będącej obiektem stereotypizacji. Przeprowadzone w połowie lat dziewięćdziesiątych. badania socjologiczne obrazują jednak stopniowe osłabianie się stereotypów Polaka-katolika i Białorusina (ruskiego)-prawosławnego. Potwierdza to swoiste przyzwolenie większości polsko-katolickiej na bycie Polakiem osobom wyznającym prawosławie.¹⁵ Integrację komunikatywną osłabia niski stopień kontaktów międzygrupowych na poziomie instytucjonalnym. Pozytywnym przykładem w tej mierze może być czasopismo „Dyskusja”, na łamach którego są publikowane artykuły Polaków i Białorusinów zainteresowanych kulturą regionu białostockiego.

Ważnym, lecz trudnym badawczo problemem, który dotychczas nie doczekał się odrębnej analizy, jest zjawisko izolacji społecznej. Niezwykle istotna z punktu widzenia integracji komunikatywnej jest również kwestia poziomu wzajemnej znajomości wartości, tradycji odmiennych grup

¹⁴ Dz.U. 1991 nr 95 póź. 425.

¹⁵ A. Sadowski, *Pogranicze*, ...op.cit. s.67.

narodowościowych. Można sformułować hipotezę o podstawowym znaczeniu, jakie odgrywa niedostateczna wiedza w zakresie zaburzeń procesów integracyjnych, nie tylko w płaszczyźnie komunikatywnej. Próbą przełamania istniejących barier komunikacyjnych są przygotowywane projekty edukacji międzykulturowej.

3. INTEGRACJA NORMATYWNA I KULTUROWA

Zakres zrealizowanych na Białostocczyźnie badań zdecydował o łącznym przedstawieniu w artykule płaszczyzny normatywnej i opisowej. Płaszczyzna normatywna określa zharmonizowanie wartości i wzorów działań grupy większościowej i mniejszościowej. Integracja kulturowa dotyczy kształtowania się pluralistycznej, spójnej całości kulturowej, powstałej na bazie systemów wartości różnych grup tworzących daną całość społeczną.

Harmonizowanie wartości i norm heterogenicznej ludności zachodzi na Białostocczyźnie w wyniku bezpośredniego kontaktu kulturowego, realizowanego na różnych szczeblach struktur społecznych, w wymiarze jednostkowym, w małżeństwach i rodzinach, na szczeblu społeczności lokalnej i w regionie. W wyniku wzajemnego oddziaływania międzykulturowego zachodzą zmiany w obrębie systemów kulturowych poprzez przenikanie, modyfikowanie, przyjmowanie lub odrzucanie określonych wartości właściwych grupie uznawanej za własną i grupie sąsiedniej. Tworzą się również wartości wspólne zbliżające lub łączące heterogeniczną społeczność.

Zróznicowane narodowościowo i wyznaniowe rodziny na Białostocczyźnie wykazują podobną hierarchię wartości centralnych. Szczególnie istotne dla integracji jest miejsce, jakie w tej hierarchii zajmuje naród. Przeprowadzone analizy dowodzą, iż na badanym pograniczu podziały narodowe nie dominują nad innymi wartościami. Niezależnie od auto-identyfikacji narodowej respondentów, wartości rodzinne znalazły się w przeprowadzonych badaniach na czele deklarowanego przez nich systemu wartości. Charakterystyczne jest podkreślanie w wypowiedziach tego, co łączy mieszkańców, podkreślanie bezkonfliktowości współżycia międzygrupowego.¹⁶

Istotna jest również deklarowana przez respondentów częstotliwość podejmowania działań socjalizacyjno-wychowawczych w kierunku realizacji tych wartości. Podstawowe znaczenie dla integracji heterogenicznej ludności ma następująca prawidłowość, działania w kierunku .wychowania

¹⁶ Ibidem, s. 113-117.

w duchu kultury narodu polskiego są podejmowane we wszystkich typach rodzin zawsze lub często. Świadczy to o wyraźnej identyfikacji z kulturą polską, której nie przeczy równoczesne przywiązanie do dziedzictwa własnej grupy.¹⁷

Ukształtowany w rodzinie system aksjonormatywny tworzy dynamiczną całość mogącą ulegać zmianie w toku życia jednostki. Podstawowe znaczenie odgrywa w tym wymiarze edukacja, która z jednej strony pogłębia procesy akulturacji ku polskości, a z drugiej strony może rozwijać identyfikację etniczną jednostek poprzez nauczanie języka, historii i kultury grupy mniejszościowej.

Podstawową zmienną systematycznie uwzględnianą w badaniach systemu aksjonormatywnego mieszkańców Białostocczyzny stanowi wyznanie. Analizy socjologiczne wskazują na istnienie szerokich związków pomiędzy stosunkiem do wiary i praktyk religijnych a różnymi sferami życia codziennego. Potwierdziły to badania porównawcze gmin wschodniej i zachodniej części Białostocczyzny, w których stwierdzono wyraźne różnice w ich rozwoju społeczno-gospodarczym.¹⁸ W badaniach stwierdzono również relatywnie większe przywiązanie do religii wśród osób wyznania rzymskokatolickiego w porównaniu do kategorii prawosławnych zarówno w środowisku wiejskim, jak i miejskim¹⁹. Zaobserwowano jednocześnie istotne różnice w deklarowanej intensywności wierzeń i praktyk religijnych w zależności od proporcji grup wyznaniowych w danym środowisku lokalnym. Wyniki badań pozwalają sformułować hipotezę o wzroście natężenia wierzeń i praktyk religijnych w sytuacji, gdy określona grupa wyznaniowa stanowi mniejszość w danym środowisku lokalnym. Wzrasta wówczas rola wyznania jako centralnej wartości rdzenia kulturowego i podstawowego kryterium odrębności etnicznej.²⁰

Swoistą płaszczyznę integracji kulturowej Polaków i Białorusinów może stanowić wspólna przeszłość, odnosząca się do tej części dziedzictwa kulturowego obu grup, która została zachowana w pamięci ich członków. W przypadku pogranicza polsko-białoruskiego specyfika wspólnych odwołań do przeszłości polega na istnieniu wspólnych postaci, wytworów kulturowych, zdarzeń w tradycji obu grup narodowych, które są pozytywnie oceniane zarówno przez Polaków, jak i Białorusinów oraz urzeczywistniają

¹⁷ Ibidem, s. 197-206.

¹⁸ Badania zrealizowane przez OBN w latach 1985 -1987. Por. A. Sadowski. *Narody wielkie i małe. Białorusini w Polsce*, Instytut Religioznawstwa, UJ Kraków, 1991, s. 131.

¹⁹ Ibidem, s. 138.

²⁰ Ibidem, s. 139-140.

dla nich te same wartości. Przykładowo, w obrębie kanonu kulturowego obu narodów umieszcza się Tadeusza Kościuszkę, Konstantego Kalinowskiego, Adama Mickiewicza, Filomatów i Filaretów, Michała Kleofasa Ogińskiego. Wielowiekowe sąsiedztwo i wspólne losy historyczne obu narodów nie pozwalają na jednoznaczne rozgraniczenie części elementów dziedzictwa kulturowego obu grup narodowościowych. Ważną rolę w uzgadnianiu i akceptacji wspólnej przeszłości, pojmowanej jako możliwa płaszczyzna integracji kulturowej, odgrywa mit kresów. Włączenie mitu kresów do kanonu kulturowego danej grupy implikuje pozytywny stosunek do wielonarodowości. Umożliwia akceptację obrony tej części dziedzictwa kulturowego, której specyfikę stanowią niejasne korzenie narodowe.²¹

Analizowane wyniki badań socjologicznych potwierdzają daleko posuniętą integrację kulturową i normatywną ludności polskiej i białoruskiej. Uzgadnianie wartości i norm odbywa się jednak zazwyczaj poprzez adaptację i akulturację ku polskości ludności pochodzenia białoruskiego. Wpłynęło na to szereg czynników, z których na szczególną uwagę zasługuje funkcjonująca w świadomości mieszkańców, niezależnie od autoidentyfikacji narodowej, stratyfikacja kulturowa. Polega ona na wyższym wartościowaniu kultury dominującej względem kultury mniejszości. Nie jest to kontakt kultur równorzędnych, lecz stosunek podporządkowania, wyrażający się w badaniach poprzez traktowanie kultury polskiej jako narodowej, a kultury białoruskiej jako lokalnej, tutejszej. Odejście od kultury białoruskiej jest traktowane jako przejście od kultury niższej do wyższej.²²

Podobnie jak w przypadku omówionych wcześniej płaszczyzn funkcjonalnej i komunikatywnej, interesujące byłyby badania monograficzne podejmujące problem harmonizowania wartości i norm heterogenicznej ludności. Na kontynuację zasługują badania nad postrzeganiem przez respondentów wzajemnych wpływów kultury polskiej i białoruskiej. Analiza taka pozwala prognozować kierunek zachodzących zmian kulturowych poprzez poznanie stosunku grup narodowościowych do dziedzictwa kulturowego sąsiadów i stopień otwartości na jego wartości i normy.

Większość zrealizowanych na pograniczu badań podejmuje problem zmian kulturowych z punktu widzenia akulturacji grupy mniejszościowej ku polskości. Warto analizy socjologicznej jest kształtowanie się kultury grupy dominującej w perspektywie stosunków z mniejszością. Powstaje tu

²¹ A. Szpociński, *Typy polsko-białoruskich odwołań do wspólnej przeszłości*, „Pogranicze”, t. 8, Białystok 1999, s. 69-70, 76.

²² A. Sadowski, *Polscy Białorusini na temat Polaków i kultury polskiej (stan badań)*, „Pogranicze”, t. 2, Białystok 1992, s. 40 -41.

hipotetycznie swoista wersja kultury ogólnonarodowej, dla której charakterystyczna jest nie tylko obecność wartości pochodzących z różnych tradycji kulturowych, ale również funkcjonowanie w jej obrębie elementów o mieszanym korzeniach narodowych.

Interesujące z socjologicznego punktu widzenia jest również funkcjonowanie ideologii regionalnej, promowanie heterogeniczności Białostoczczyzny jako swoistej wartości regionu, decydującej o specyfice tego obszaru i przełamującej istniejące przez wiele lat w świadomości mieszkańców poczucie peryferyjności i upośledzenia względem centrum.

4. PROCES INTEGRACJI A TOŻSAMOŚĆ REGIONALNA MIESZKAŃCÓW

Zachodzące na Białostocczyźnie procesy integracji społecznej Polaków i Białorusinów znajdują swe odzwierciedlenie w dynamice tożsamości mieszkańców. W ich wyniku kształtuje się nie tylko właściwa dla tego regionu całość kulturową, ale również określony typ człowieka, nazywany przez Sadowskiego „człowiekiem wschodniego pogranicza”. Cechuje go specyficzna tożsamość jednostkowa i świadomość społeczna, powstała pod wpływem tradycji, kultur różnych społeczności. Zdaniem Sadowskiego, obok istniejących podziałów narodowościowych i wyznaniowych można wskazać na wiele cech łączących zróżnicowaną w tym względzie ludność.²³

Mieszkańcy Białostoczczyzny tworzą zbiorowość regionalną o określonym poczuciu odrębności. Dla procesu kształtowania się i kierunku zmian jakim ulega tożsamość regionalna mieszkańców, istotne znaczenie posiada specyfika społeczno-kulturowa tego obszaru, układ więzi grupowych i powstały tu określony konsens życia międzyetnicznego. Decydują one o szcze-gólnym usytuowaniu zamieszkujących tu jednostek, przejawiającym się w życiu na pograniczu kulturowym i cywilizacyjnym. Sytuacja ta umożliwia im czerpanie z bogactwa kulturowego różnych grup. Z drugiej strony może rodzić wiele specyficznych problemów związanych z samookreśleniem się jednostek. Odzwierciedleniem tego jest szeroko występująca w badaniach kategoria tutejszości.

Charakterystyczna dla Białostoczczyzny jest krzyżowanie się przynależności grupowej jednostek. Złożoność form tożsamości i budujących ją więzi społecznych potwierdzają badania socjologiczne podejmujące

²³ A. Sadowski, *Człowiek wschodniego pogranicza*, w: *Oblicza peryferyjności*, red. T. Popławski, Białystok 1994, s. 18.

problem autoidentyfikacji narodowej, wyznaniowej i językowej mieszkańców Białostocczyzny. W wyniku zachodzących procesów integracji ukształtowała się w regionie złożona struktura narodowo-wyznaniowa, która nie ma charakteru dychotomicznego. Istniejące podziały narodowe, wyznaniowe i językowe nie pokrywają się ze sobą, lecz tworzą zróżnicowaną, wielowątkową, wzajemnie ze sobą powiązaną całość.²⁴

Analizowane wtórnie w artykule badania socjologiczne potwierdzają, iż w toku wieloletniego współżycia wytworzył się na pograniczu określony konsens życia międzyetnicznego. Charakterystyczne jest unikanie konfliktów, wskazywanie w wypowiedziach tego, co łączy mieszkańców regionu. Na Białostocczyźnie kształtuje się określona ideologia regionalna, w której pluralizm narodowościowo-wyznaniowy mieszkańców jest traktowany jako bogactwo i istotna wartość regionalna wyróżniająca ten obszar od innych tego typu całości społeczno-kulturowych w kraju. Potwierdzeniem powyższych tendencji są badania Sadowskiego poświęcone ojczyźnie regionalnej, obrazujące silną więź regionalną mieszkańców.²⁵

W świetle zaprezentowanych w niniejszym rozdziale wyników badań można mówić o decydującym wpływie, ojczyzny regionalnej na tożsamość mieszkańców pogranicza i ukształtowaną tu strukturę społeczno-kulturową. Bezpośrednie kontakty kulturowe wpływają na dynamikę poczucia przynależności grupowej jednostek, a wytworzony w regionie określony konsens życia etnicznego pozwala na powstawanie wartości wspólnych łączących jednostki. Zdecydowanie należy do nich przywiązanie do regionu białostockiego i promowanie zróżnicowania narodowościowego jako bogactwa kulturowego Białostocczyzny.

Procesy integracji polsko-białoruskich społeczności na Białostocczyźnie, zachodzące szczególnie intensywnie po roku 1989, zadecydowały w sposób istotny o specyfice regionu białostockiego. Ukształtowana w ich wyniku pluralistyczna całość kulturowa stanowi bogaty obiekt dla badań socjologicznych. Podjęte dotychczas przez socjologów kierunki analiz nie wyczerpują wszystkich aspektów złożonego problemu integracji ludności na Białostocczyźnie, dynamiki zachodzących procesów i ich konsekwencji dla tożsamości mieszkańców i charakterystycznego dla regionu białostockiego systemu kulturowego. Wydaje się możliwe przygotowanie odrębnego projektu badawczego, który w oparciu o wcześniejsze wyniki analiz pozwoliłby na pełne ukazanie obecnego stanu i kierunku procesu integracji.

²⁴ A. Sadowski, *Pogranicze...*, op.cit, s. 11.

²⁵ Ibidem, s. 172-178.

W badaniach funkcjonowania heterogenicznych społeczności lokalnych może być przydatna kategoria okolicy, rozumiana jako pojęcie o charakterze dynamicznym, odnoszące się do społecznie wytwarzanego obszaru. Warta uwagi jest propozycja skonstruowania siatki przestrzennej terenowych badań monograficznych i zrealizowania w oparciu o nią kompleksowych badań społeczności lokalnych regionu białostockiego.